

Milan Ivanišević

Splitski nadbiskup Leonardo Bondumier, Vranjičani i kapucini

Milan Ivanišević
HR, 21000 Split
Kneza Višeslava 16

Tri proučena pisma splitskoga nadbiskupa Leonarda Bondumiera (18. prosinca 1652., 26. ožujka 1659. i 28. veljače 1660.) donose čitatelju obilje spoznaja. U prvome pismu nadbiskup potanko opisuje svoju skrb za vjersku pouku vojnika u Klisu i doseljenika u prostor oko tvrđave. Najvažnija je vijest o kapucinima. Nadbiskup ih je pozvao dva puta. Prvu dvojicu iz Mletaka, ali oni nisu propovijedali hrvatski, pa je pozvao dvojicu iz Rijeke koji su propovijedali hrvatski. Nadbiskup u pismu spominje samo Klis, jer su prva dvojica propovijedala vojnicima, a ne spominje mjesta u kojima su druga dvojica propovijedala hrvatski, pa su to vjerojatno mjesta s novim doseljenicima: Kaštela, Vranjic, Solin, Klis, Kamen i Stobreč. U drugome je pismu potvrda rada vranjičkoga župnika Ivana Božanovića. U dodatku je trećega pisma, poslana u Rim 28. veljače 1660., spoznaja o imenima i prezimenima kućnih starješina i starješica i broju muškaraca i žena u svakome kućanstvu u Vranjicu i Solinu.

Ključne riječi: Leonardo Bondumier, Vranjic, Solin, kapucini, Venezia, Rijeka, Klis, grbovi, bogoslužno ruho

UDK: 262.12 Bondunier,L.
271.36(497.5 Vranjic)(091)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 8. lipnja 2011.

Mletački je rod Bondumiera prenosio uspomenu na svoje pretke koji su poslije 18. svibnja 1291. došli iz Svete Zemlje. Postojbina im je bila grad 'Akkô (hebrejski; arapski: 'Akkā; talijanski: San Giovanni d'Aciri) iz kojega su morali otići kad su, u neobično krvavoj borbi koja je onoga dana završila, križari bili pobijeđeni.¹ Iako je, svakoga koji joj je vjerovao, ta priča usmjeravala na važno doba mletačke povijesti, ipak Bondumieri nisu u društvu drugih rodova izborili veće bogatstvo i veći ugled, jer ni jedan nije bio dužd, nego je samo jedna od njih bila duždevica, a samo je jedan bio patrijarh. Duždevica je imenom Cristina, najvjerojatnije iz roda Bondumiera, kako hoće noviji proučavatelji, a ne Condulmer (Condulmero, Condulmar, Condulmaro, Gondulmer), kako su navodili stariji. Muž joj

je Michele Morosini (Venezia, 1308. – Venezia, 16. listopada 1382.), bogataš koji je u izboru tijesnom većinom izabran 10. lipnja 1382. za dužda, a uskoro je umro od kuge. Grob mu je u dominikanskoj crkvi Zanipolo, koja tada još nije bila dovršena,² u zidnoj udubini na južnoj strani središnje apside, prvi do trijumfalnoga luka.³ Patrijarh je Andrea. Rođen je nedugo prije godine 1390. U samostanu San Spirito na istoimenome mletačkom otoku Andrea 15. prosinca 1424. prima novo odijelo i red regularnoga kanonika svetoga Augustina.⁴ Papa potvrđuje novi red 13. veljače 1432. Odlukom Senata od 27. ožujka 1460. Andrea je bio pozvan na dužnost patrijarha, a Papa je to prihvatio 23. travnja.⁵ Andrea nije prihvatio, pravdajući se starošću i redovničkim zavjetom, ali ga je Papa 10. svibnja 1461.

1 Gérard de Montréal (pripisano). *Cronique du Templier de Tyr* (izdanje: G. Raynaud 1887, br. 508): *Et ensi fu prise et delivre la dite site dacre le jour dou veredy a .xviii. jours de may dou dit an et la maison dou Temple .x. jours apres tout en la maniere que je vous ais devyse*. (I tako je ovaj grad Akra bio osvojen i napušten u petak, osamnaestoga dana svibnja spomenute godine, a okoljeni Hram deset dana poslije, na način kako sam vam opisao.) Pisano između godina 1300. i 1314. Nastariji prijepis: Jean Le Miège (Kyrenia na Cipru, godina 1343.; rukopis: Torino, Biblioteca Reale, Varia, 433). Stara predaja o povezanosti Bondumiera i ovoga događaja nema u dosadašnjim proučavanjima potvrdu u izvorima. Bondumieri su i prije ovoga događaja potvrđeni u državnoj službi (pomorske borbe s Pizancima i Đenovežanima, godine 1256. i poslije).

2 Naslovnici su ranokršćanski mučenici Ivan i Pavao, a crkva je posvećena u nedjelju 12. studenoga 1430.

3 Iznad sarkofaga je mozaik, a ikonografski mu je sadržaj Raspeće, Bogorodica (na lijevoj strani, kako vidi gledatelj okrenut licem grobu, objema rukama pokazuje Kristu dužda koji klečeći moli), sveti Mihael arhandel (na lijevoj strani, Raspeće pokazuje duždu koji je uz svečevu desnu nogu) i sveti Ivan Krstitelj (na desnoj strani, pokazuje lijevom rukom na duždevicu koja klečeći moli, a desnom rukom njoj pokazuje Raspeće).

4 F. Cornaro 1758, str. 494.

5 K. Eubel 1914, str. 264 (Andreas Bondimerio).

oslobodio zavjeta. Umro je 6. kolovoza 1464. i bio, po svojoj želji, pokopan u San Spiritu. Patrijarh Giovanni Tieplo, oko godine 1620., uvrstio ga je u kalendar mletačkih svetaca, a zadržan je u tome kalendaru i poslije godine 1698., kada je povećan broj svetaca. Andrea je blaženi bez potvrde Svete Stolice, bez dana i razine slavljenja.⁶ U rodu je Bondumiera bilo još uglednika, a posebno onih koji su bili u pomorskoj službi Republike. Kao što je tu prošlost osjećao svaki mletački dužnosnik, tako ju je u sebi nosio i jedini splitski nadbiskup iz toga roda.⁷

O splitskome nadbiskupu Leonardu Bondumieru ima malo osobnih podataka, u znanosti još uvijek nisu poznata mjesta i nadnevcu njegova rođenja i smrti, a o školovanju i prvim službama postoje podatci, ali do sada nisu potvrđeni u izvorima. Daniele Farlati (San Daniele del Friuli, 22. veljače 1690. – Padova, 25. travnja 1773.) piše: »Leonardo Bondumier, sedamdeseti splitski nadbiskup. Rođen je u Mletcima, u plemićkom rodu Bondumiera koji je u Grad doselio iz Sirije i bio pridružen mletačkim plemićkim rodovima, a odlikovan hrabrošću i častima, dao je mnoge senatore Republike, izvršne muževe, slavne u ratu i kod kuće. Među njima se vrlinom i ugledom istaknuo Andrea Bondumier, koji je godine 1460. dobio stolicu mletačkoga patrijarha. Leonardo se posvetio kleričkoj službi i usavršio je dušu učenjem i vrlinama, kako najviše dolikuje crkvenome mužu. Kad je primljen u brojnu zajednicu padovanskih kanonika, otvorio je sebi put do veće časti i ugleda.« Farlati je živio u Padovi, pa je mogao znati podatak o Leonardu u Kaptolu, ali bi tek proučavanje Farlatijevih rukopisa ili neposredno kaptolskih spisa moglo potvrditi taj podatak. Papa je Urban Osmi⁸ imenovao Leonarda nadbiskupom. O njegovim nadbiskupskim obvezama Farlati dodaje: »tri stotine zlatnika od prihoda Nadbiskupskoga na-

darja svake je godine morao uporabiti jednim dijelom za popravak i umnažanje bogoslužne opreme, a drugim dijelom za poticanje gradnje nadbiskupske palače. U godini kad je bio proglašen nadbiskupom došao je u Split i primio posjed i upravu njemu povjerene Crkve.« Više je podataka, na temelju izvora, sabrao Patrick Gauchat (Indianapolis, Indiana, 31. srpnja 1904. – Grand Rapids, Michigan, 7. srpnja 1976.). U okviru obrasca o svakome katoličkom biskupu u svim biskupijama na svijetu, on je o Leonardu napisao: »| imenovanje | 15. travnja 1641. (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Acta Camerarii, 18, list 49r). Ima pravo zadržati crkvena nadarja.⁹ Prije šest mjeseci nije primio sveti red, ali mu je to oprašteno.¹⁰ Određeno mu je da svake godine s tisuću škuda dostatno opremi riznicu bogoslužnom opremom, a svake godine, kroz desetljeće, s dvije stotine popravi biskupski dom i uspostavi nadarbine teologa, pokorničara i zalagaonice. Palij je primio 13. svibnja 1641. (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Acta Camerarii, 18, listovi 49v, 51r). Rođen u Mletcima, ima oko trideset pet godina, prije 20. veljače 1641. nije bio svećenik; doktor obaju prava (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Processus Episcoporum Datariae Apostolicae anno 1641, listovi 60v, 65r). Odrekao se,¹¹ prije 30. siječnja 1668. (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Acta Camerarii, 21, list 187v).«¹² Farlati piše o zadnjim nadbiskupovim postupcima u Splitu: »Odstupio je, dakle, nadbiskup Bondumier, koji je poslije prvih godina Kretskoga rata¹³ skoro uvijek boravio u Mletcima.«¹⁴

Od Leonarda je u Splitu, po dosadašnjim spoznajama, ostao grb i ne odveć veliki broj nadbiskupskih spisa. Sačuvan je istovrsni grb izrađen vezenjem dva puta. Svaki je grb ušiven na stražnju stranu dalmatike, a obje su u Riznici prvostolne crkve. Grb je u znanost uveo Urban Krizoma-

6 A. Niero 1963.

7 U početku pisanja bio sam odlučio pokazati nepotpuni broj dužnosnika iz roda Bondumiera, jer do potpunoga nije moguće doći bez posebno usmjerenoga proučavanja. Nisam u tome ustrajao, jer sam poslušao Arsena Duplančića kad mi je, 23. studenoga 2010., rekao da tu nepotpunost čitatelji mogu zapaziti i zamjeriti mi. U talijanska leksikografska djela uvršteni su ovi Bondumieri: Enciclopedia Italiana di Scienze, Opere ed Arti VII, Roma 1930, str. 397 (jedna natuknica: Maffeo di Marco, Marino di Pietro, Giovanni di Antonio, Nicolò di Zanotto); Dizionario Biografico degli Italiani XI, Roma 1969, str. 738-741 (četiri natuknice: Alvise, Andrea, Giovanni di Antonio, Tommaso). U hrvatska leksikografska djela uvršteni su ovi Bondumieri: Hrvatski biografski leksikon 2, Zagreb 1989, str. 132 (jedna natuknica: Leonardo (S. Kovačić 1989)); Istarska enciklopedija, Zagreb 2005, str. 92 (jedna natuknica: Pietro, Zaccaria).

8 Maffeo Barberini; Firenze, (krštenje) 5. travnja 1568. – Roma, 29. srpnja 1644.; papa od 6. kolovoza 1623. (izbor); krunjenje: 29. rujna.

9 Pravni pojam *retentio compatibilium* protumačio mi je Slavko Kovačić u svom pismu od 26. studenoga 2010.: »znači pravo zadržati crkvena nadarja (njihove prihode), od prije posjedovana, ako su spojiva s novom službom. Nespojiva su bila nadarja povezana s nekom pastoralnom službom koju on, preuzimajući novu službu, spojenu s novim nadarjem, više ne bi mogao obavljati.« Kovačić je dodao podatak da je godine 1980. nastojao pronaći nadnevak nadbiskupove smrti u gradu Miru (između Padove i Mletaka), ali nije uspio.

10 U pravilu je svečeničko redenje moralo biti šest mjeseci prije biskupskoga imenovanja, pa je svaki onaj koji to nije obavio u propisanome vremenu morao biti posebnom odlukom oslobođen od te obveze.

11 I. Ostojić 1975, str. 188: »Ivan Kuparić (...) arhiđakon je bio već 1666. godine, kada je iz Mletaka, gdje je stalno boravio, javio splitskom kaptolu, da je u Rimu prihvaćena ostavka nadbiskupa Bondumierija« (bilješka 490: Split, Nadbiskupski arhiv, Kaptolski arhiv, 6, list 179).

12 P. Gauchat 1935, str. 320.

13 U nas je uobičajen pojam Kandijski rat, jer je to preostatak mletačkoga imena otoka, a sada je Kandija samo talijansko ime Herakleiona, glavnoga grada Krete, koji nije bio jedino mjesto borbe na otoku.

14 D. Farlati 1765, str. 506-509.

Slika 1

Grb splitskoga nadbiskupa Leonarda Bondumiera [Split, Riznica prvostolne crkve, dalmatika s likom svetoga biskupa na desnomu dijelu prednje strane, grb na donjemu dijelu stražnje strane]

li (Knin, 8. prosinca 1897. – Split, 10. lipnja 1973.), u svoje doba odličan poznavatelj prošlosti Nadbiskupije, posebno nekih pojedinosti koje može razumjeti svestrano školovan svećenik. On je po nekom prešućenom izvoru znao nešto o popravcima dalmatika na kojima je našao grb, a nije opisao kako ga je prepoznao.¹⁵ Štit je grba u obliku uspravne široke elipse, na dnu neznatno zašiljene, oko štita je ukras od vitica, a na njegovu je vrhu Križ jednakih krakova. Iznad štita je šešir sa šest kita na svakoj strani (tri dolje, dvije u sredini, jedna na vrhu).¹⁶ Štit je vodoravno razdijeljen, gornji je dio od modre boje, a donji je dio od srebrne kovine. Kroz oba dijela prolazi kosa gređa, ostavljajući na svakome dije-

lu jednako podijeljene površine. Polovica gređe na gornjoj desnoj (heraldičkoj) strani je od srebra, a polovica gređe na donjoj lijevoj (heraldičkoj) strani je od modre boje. Grb Bondumiera je veoma jednostavan, a to najbolje pokazuje ova njegova izvorna slika u bojama. Po mojim spoznajama, koje možda nisu potpune, u nas je poznat samo ovaj izvorni grb Bondumiera u bojama, drugi su klesani (ako su imali boju, više je nemaju), a u izvorne ne ubrajam one u heraldičkim rukopisnim i tiskanim djelima. Taj sam grb odlučio pokazati čitatelju u fotografiji Đenka Ivaniševića.

Te dvije dalmatike uvrstila je Deša Diana u djelo o Riznici koje je sastavila zajedno sa suradnicama.¹⁷ Nije na-

15 U. Krizomali 1940, str. 103, br. 3. Prenosim doslovni navod, jer je to prvi i do sada jedini opis grba, a tako je čitatelju moguće zapaziti kako proučavateljevi pojmovi nisu heraldički: »Grb nadbiskupa Leonarda Bondumier (1641. – 1668.) razdijeljen je vodoravnom crtom na dva polja: gornje je plavo a donje srebrno. Balvan stoji koso lijevo od gornje prema desnoj donjoj strani, na njemu su boje obrnute nego li u poljima. Ovaj se grb nalazi na paramentima crvenog baršuna u riznici katedrale, pričiven sigurno prigodom popravaka paramenta.«

16 Valja zapaziti kako Krizomali daje nacrtati deset kita na svakome grbu u razdoblju Nadbiskupije, jer toliko kita imaju znakovi nadbiskupskoga dostojanstva, a raspoređene su u četiri reda. Križ, tamo gdje ga je uvrstio, daje nacrtati kao nadbiskupski, dvostruki. Po mojem znanju konzervatora prosuđeno, oba su restauratorska postupka propustila grbu vratiti pravi izgled: 2001. je većim dijelom prekriven šešir, a 2005. je iskrivljen Križ.

17 Iako je napisana tvrdnja: »Katalog koji slijedi prvi je stručno obrađeni inventar cjelokupnog posjeda Riznice« (D. Diana – N. Gogala – S. Matijević 1972, str. 43), ipak Riznica još nema muzeološki izrađen službeni popis, jer u Katalogu nema brojeva, pa je prepoznavanje dalmatika svedeno na usporedbu opisa (bez broja) i fotografije (s brojem).

vela Krizomalijev opis grba, iako je to prvi tiskani spomen obiju dalmatika. U opisu dalmatike koja na prednjoj strani, u gornjem redu desno, ima lik svetoga Martina, napisano je: »Vezeno majstorskim umijećem, s tipičnim renesansnim pejzažem. Između 1641. i 1668. pri dnu je dodan grb biskupa Leonardusa Bondumiera Venetusa. (...) Majstor nepoznat, talijanski utjecaj XVI st.«¹⁸ Slične su riječi o grbu napisane u opisu te dalmatike kad je bila restaurirana (Iva Čukman u Zagrebu, godine 2005.) za izložbu Baršunasti trag mučeništva.¹⁹ U opisu dalmatike koja na prednjoj strani, u gornjem redu desno, ima lik svetoga biskupa koji nije prepoznat, napisano je: »Na dnu je kasnije dodan grb biskupa Leonardusa Bondumiera Venetusa (1641 – 1668). (...) Majstor nepoznat, talijanski utjecaj XVI st.«²⁰ Slične su riječi o grbu napisane u opisu te dalmatike kad je bila restaurirana (Iva Čukman u Zagrebu, godine 2001.) za izložbu Split Marulićeva doba.²¹ Ta je dalmatika bila izložena i godine 2005. na izložbi Baršunasti trag mučeništva.²² Na završetku ove rasprave o dalmatikama, navodim stari podatak koji su proučavateljice zaobišle, a on najbolje pokazuje vezu nadbiskupa Leonarda i Riznice: »Ostatak je života proveo u zavičaju i tu je pred smrt oporučno ostavio riznici splitske metropolitanske Crkve mnogo dragocjene opreme.«²³

Siguran u svoju procjenu o potpunijoj proučenosti kamenih grbova u mletačkoj Istri nego što je proučenost u Dalmaciji i Albaniji, odlučio sam čitatelju dati podatke o grbovima Bondumiera u onodobnoj Istri. Sve ih je proučio Giovanni Radossi, sada u Rovinju (Centro di ricerche

storiche), i tiskao u dva nakladnička niza toga uglednoga Centra za povijesna istraživanja.²⁴ Grbove zajamčenih nositelja poredao sam po njihovoj vremenskoj odrednici, pa je tako grb u Buzetu ostao zadnji, jer nema odrednice.

U Labinu je grb bio (godine 1937.) ugrađen u gradsku ložu, na lijevoj strani, a sada je u dvorištu nekadašnje palače Francovich (sada Memorijalne zbirke Matije Vlačića Ilirika). Štit grba ima oblik »tarče«, lijevo je uz štit slovo F, a desno je slovo B. Brojke 1461 su na donjem rubu pravokutnoga okvira, koji je isklesan oko grba, a djelomično je oštećen. Slova i brojke potvrđuju nositelja grba i njegovo vrijeme, a to je Francesco Bondumier, od 1458. do 1462. gradski upravitelj.²⁵ U Poreču je grb na ostatku gradskoga zida, zapadno od Okrugle kule na obali, i potvrđuje obnovu koju je, godine 1473., vodio gradski upravitelj Francesco Bondumier. Štit grba ima oblik pravokutnika gore razvučenoga u polukružni vrh, a dolje u šiljato dno. Crtež ovoga grba pokazuje vodoravnu podjelu štita vrpcom, a točnost bi mogla potvrditi samo prikladna fotografija. Uz štit su gore brojke: lijevo 14, a desno 73, dok su dolje slova: lijevo F, a desno B, i to potvrđuju nositelja grba i njegovo vrijeme.²⁶ Bale imaju dva grba, veoma slična po obliku i mjestu klesanja. Štit ima oblik »tarče«, a svaki je grb na zaglavnome kamenu nadvratnika. Jedan je na luku vrata vanjskoga zida kaštela u palači Soardo-Bembo. Kamenu natpis, ugrađen na zid gore, lijevo od vrata, po riječima: AND(REA). BONDI | MER(IO). P(OSUIT). AN(NO). | M.D.XXVII. potvrđuje obnovu koju je, godine 1527., vodio gradski upravitelj Andrea Bondumier.²⁷ Drugi je grb s

18 D. Diana – N. Gogala – S. Matijević 1972, str. 137; fotografije prednje strane: 60 i 70.

19 V. Sokol 2005, str. 43, br. 7.

20 D. Diana – N. Gogala – S. Matijević 1972, str. 138; fotografije stražnje strane: 71 i 72; fotografija uvećanja gornjega reda stražnje strane (u bojama): na prednjem listu omota. Godine 1991. tiskana je fotografija u bojama koju je izradio Nenad Gattin, ali tumačenje fotografije nije usmjereno na nadbiskupa Bondumiera: »Detalj gotičko-renesansne dalmatike, Riznica katedrale« (K. Prijatelj – N. Gattin 1991, str. 243).

21 V. Sokol 2001, str. 123 (fotografija u bojama prednje strane), 191, br. t-2 (crno-bijela fotografija stražnje strane).

22 V. Sokol 2005, str. 42-43, br. 6 (fotografija prednje strane dalmatike na stranici 42; fotografija stražnje strane dalmatike na stranici 43; fotografija uvećanja grba na stranici 24). Čitatelja koji se odluči tražiti podatke o ovim dvjema dalmatikama na temelju navoda u opisima iz godina 2001. i 2005. valja upozoriti da Luka Jelić (1894.) i Nevenka Bezić-Božanić (1962.) o dalmatikama, te Ivan Ostojić (1975.) o Bondumieru, nisu napisali niti jednu riječ onako kako je navedeno u tim opisima. O vremenu nastanka dalmatika: D. Diana – N. Gogala – S. Matijević 1972, str. 137, 138; V. Sokol 2001, str. 71, 191; V. Sokol 2005, str. 24-25, 42-43. Restauratorski su radovi, obavljani 2001. i 2005., pokazali tri vrste nalaza. Oni »se očituju u različitim podrijetlima svilenoga konce i bodovima veza«, a važni su »i ostaci notnih zapisa« (V. Sokol 2005, str. 25). Nalaz nije protumačen, kako mi je 26. studenoga 2010. rekla Vjekoslava Sokol, pa ona pretpostavlja izradu dalmatika u šesnaestome stoljeću (nađeni papir sa slovima tiskane gotice), prvi popravak u dobu Bondumiera (grbovi) i drugi popravak u dobu nadbiskupa Ivana Luke Garanjina (nađeni papir s notama).

23 D. Farlati 1765, str. 509.

24 Potvrdu modre boje i srebrne kovine u grbu proučavatelj nije mogao naći na promatranim grbovima, pa je to učinio, u opisu grbova u Buzetu, Balama, Poreču i Kopru (1628.), navodom iz djela Casimira Freschota (*La Nobiltà Veneta*, drugo izdanje, Venezia 1707, str. 277). Svi su grbovi pokazani u tiskanome crtežu, pa to u primjeru grba u Kopru, iz godine 1628., otežava prepoznavanje jedne pojedinosti, a sličnu poteškoću čine i neki natpisi uz grbove, koji su samo tiskani, onako kako ih čita proučavatelj. Dobro je načelo po kojem je grb čitljiviji kad je nacrtan, ali ono vrijedi samo kad je crtač pouzdan, a to nije moguće provjeriti kad uz crtež nema fotografije.

25 G. Radossi 1992, str. 204, br. 9 (Bondu(l)mier); visina 55,5 cm; širina 42 cm.

26 G. Radossi 1985-1986, str. 384, br. 11 (Bondulmier); visina 90 cm; širina 65 cm.

27 G. Radossi 1981-1982, str. 376-377, br. 6 (Bondumier); visina 25 cm; širina 18 cm; mjere natpisa: visina 43 cm; širina 19 cm.

dvorišne strane ovih vrata.²⁸ Pokrajinski muzej Koper vjerojatno ima neobičan graditeljski ulomak s grbom Bondumiera. Štit grba ima oblik »tarče«, a proučavatelj ga vremenski veoma vjerojatno određuje u godinu 1577., kada je gradski upravitelj bio Nicolò.²⁹ On je poslije lipnja 1579. izvijestio Senat o svojem upravljanju.³⁰ Pokrajinski muzej Koper ima u palači Belgramoni Tacco izložena vrata srušenoga skladišta soli, koje je bilo blizu Vrata svetoga Petra. Posvetni je natpis iznad nadvratnika, u posebno klesanom okviru, i po njemu znamo vrijeme gradnje i nositelja vlasti:³¹ ZACCARIÆ BONDUMERIO P(ROVISO)RI | PATRIÆ CVLTORI | SUMMÆ INTEGRITATIS VIRO | IVSTITIA PIETATE HEROICIS VIRTVTIBVS | DECORO | OB EXIMIA IN CIVITATE COLLATA BENEFITIA | MERITIS TOLLERE HONORIBV(S) NON VOLENTES | SUMMÆ OBSERVANTIÆ EXIGVVM MONVMENTVM | IVSTINOPOLITANI P(OSVERVNT) | M.D.C.XX. VIII. *Zaccaria Bondumier Provveditor (...) Provveditor sopra i sali in Istria*, kako je zabilježeno u izvorniku, 12. svibnja 1629. napisao je izvješće o svojem upravljanju, a 15. svibnja 1629. ono je čitano.³² Iznad natpisa je kip lava svetoga Marka koji hoda s desne na lijevu stranu, a desnom šapom pridržava vrh grba koji je dnom oslonjen na zemlju. Štit grba ima oblik srca, a okvir mu je oblikovan kao pergamen (rubovi su joj oštećeni), na vrhu savijena u dva svitka od nekoliko slojeva i pričvršćena s tri čavlića na svoju podlogu.³³ Crtež ovoga grba pokazuje vodoravnu podjelu štita vrpcom, a točnost bi mogla potvrditi samo prikladna fotografija. Podatak o jednome grbu u nekadašnjem Museo Civico di Capodistria sačuvan je u rukopisnom grbovniku (započetom u godini 1907.), ali grb u Pokrajinskome muzeju Koper nije nađen.³⁴ U Buzetu, na pročelju Fontika, građenog 1534., ugrađeni su, vjerojatno u preinakama iz početka prošloga stoljeća, grbovi raznih rodova. Grb Bondumiera nije moguće pripisati nekome rašporskom kape-tanu, a bili su: Bernardino (1519. – 1521.), Bertuzzi (1588.

– 1590.), Antonio (1596.), Pietro (1609. – 1612.), Zuanne (1641. – 1643.). Štit grba ima oblik široke elipse, a okvir mu je oblikovan kao pergamen obrubljena udubljenom i izbočenom crtom podebljanoga ruba i pričvršćena s pet čavlića na svoju podlogu. Reljef ima oštećen gornji desni dio i donji vrh.³⁵

Možda nije posve beskorisno zabilježiti dva podatka o dvjema mletačkim kućama koje izvori povezuju s rodом Bondumiera, iako sličnih podataka, vjerojatno, ima više, čak i u proučenim izvorima. Pietro Gradenigo (Venezia, 7. kolovoza 1695. – Venezia, 4. prosinca 1776.) bilježi u svo-me Dnevniku, koji je ostao sačuvan u dijelu od početka siječnja 1774. do konca ožujka 1775., na dan 10. veljače 1774., koji je bio Tusti četvrtak: »Sveta Skolastika (...) U Župi San Giovanni in Oleo, upravo u palači plemenitoga ser Girolama Bondumiera, posljednjega i dostojnoga pre-ostalog od svoga roda, jedan je oratorij posvećen svetoj Skolastiki, obdaren papinskim oprostima, i tu na današ-nji dan taj plemić poziva nekoliko svećenika na slavljenje mise.«³⁶ Giuseppe Tassini (Venezia, 12. studenoga 1827. – Venezia, 22. prosinca 1899.) piše godine 1863. u prvo-me izdanju (popravljeno 1872.) svoga djela o mletačkim znamenitostima: »U Calle Trevisana na Santa Maria For-mosa stanovao je od 1827. do 1865. Emmanuele Antonio Cicogna, slavni tvorac djela Inscrizioni Veneziane, u kući koja je tada bila vlasništvo Pisani di San Polo, a nekada je pripadala Bondumierima. Njihov je grb na loži, građenoj u petnaestome stoljeću, više puta fotografiranoj. U godini 1865., u poslovima pregradnje, kuću je Cicogna napustio, pa se smjestio u jednu drugu obližnju, na kućnom broju 6217, i tu je umro 22. veljače 1868.«³⁷

Hrvatstvu i Crkvi neprijateljsko naučavanje o društve-nim odnosima u našoj prošlosti bilo nas je priviklo na iskriv-ljeno poimanje djelovanja crkvenih dostojanstvenika kao tuđinaca koji su samim time neskloni našem dobru i na-

28 G. Radossi 1981-1982, str. 376-377, br. 7 (Bondumier); visina 18 cm; širina 17 cm.

29 G. Radossi 2003, str. 91-92, Bondumier; visina 12 cm; širina 11 cm. Nije naznačeno mjesto čuvanja.

30 Izdanje: *Relatione del nobel homo Ser Nicolò Bondumier ritornato di Podestà e Capitano di Capodistria – 1579 dopo Giugno*, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria VII, sv. VI, sveščići 1 i 2, Poreč 1890, str. 78-84.

31 G. Radossi 2003, str. 90-91 i 243 (natpis; visina oko 50 cm; širina oko 170 cm). Neke sam dijelove natpisa pročitao drukčije, a poslužio mi je (elektronički pokazan) crtež s potpisom A C 2001, što znači: Aldo Cherini, godine 2001. Radossi je, u pismu od 9. prosinca 2010., prihvatio moje čitanje i dopunio ga samo u razrješenju kratice P(ROVISO)RI. To je bolje od moga razrješenja P(ATRIC)II, koje je nastalo od slabo čitljiva dva zadnja slova, a njih je Radossi vidio u tiskanome djelu (A. Cherini – P. Grió 2001).

32 Izdanje: *Relazione 15 maggio 1629 del Provveditore in Istria Zaccaria Bondumier*, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria VI, sv. V, sveščići 1 i 2, Poreč 1889, str. 117-140.

33 G. Radossi 2003, str. 90-91, Bondumier; visina 30 cm; širina 26 cm.

34 G. Radossi 2003, str. 91, Bondumier.

35 G. Radossi, 1980-1981, str. 502-503, br. 9 (Bondumier); visina 41 cm; širina 35 cm.

36 Izdanje: I. Marchesi – F. Crevatin 2006, str. 113-114; rukopis: Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, It VII 1603, listovi 53r-54r.

37 G. Tassini 1915, str. 675.

pretku. Oni su, istina je, dolazili iz drugoga naroda, ali su bili u istoj vjeri i u istoj državnoj upravi. Vjera je bila za svakoga vjernika isti životni okvir, a država je u svakome vremenu i prostoru svoje probitke štitila najprije u središtu vlasti, a potom u drugim svojim prostorima. Splitska nadbiskupija nema još hrvatski napisanu svoju povijest, pa sam čitatelju, za lakše razumijevanje vremena obnove vjerskoga života u Vranjicu i Solinu, sakupio ove podatke o podrijetlu i životu Leonarda Bondumiera u času kada je počeo voditi splitsku Crkvu. O njegovu radu nema mnogo sačuvanih podataka, a još ih manje potvrđuje ono što je učinio za Vranjic i Solin. Sagledano u cjelini vjerskoga života, to njegovo djelovanje zaslužuje sabiranje i tumačenje tih podataka. Njihov je izvor u trima nadbiskupovim pismima koja je iz Splita poslao u Rim. Prvo je napisano 18. prosinca 1652., drugo 26. ožujka 1659., a treće 28. veljače 1660. Sva su poznata u talijanskome izvorniku, tiskanom godine 1992. u izboru Marka Jačova koji je tim svojim odabirom izvora htio dokazati pravoslavnu vjeru Zagoraca u ono doba doseljenih na istočnu obalu Mora pod vlast Mletačke Republike.

Hrvatski prijevod pisama nadbiskupa Leonarda

1.

Najuzoritija i prepoštovana gospodo, mnogopoštovana moja gospodo i gospodari. Don Ivana Božanovića,³⁸ kojega je Sveta Kongregacija Vaših uzoritosti poslala u misije Zagorcima,³⁹ primio sam blagonaklono, kako mi je bila dužnost spram njegova vjerskoga staleža, a sačuvao sam mu svoje dužno poštovanje najviše zbog njegovih

znakova onima neiskvarenima. On je zaustavio svoj hod u ovome Gradu, jer zajedno dvoumimo hoće li Zagorce, koji su godine 1648. raseljeni u moju Biskupiju, kad je Klis bio osvojen, on poučavati po vlasti koja mu je dana, ili je dužan zaputiti se u unutrašnjost vraćati pravoslavne Zagorce staroga obreda u katoličku vjeru. O ovome očekujemo potrebne odredbe Vaših uzoritosti. Za te odredbe držim svojom dužnošću podsjetiti da se velik broj tih Zagoraca okupio i napučio poluotok Vranjic, na granici sa Solinom, nekada kolonijom Rimljana, potom tvrđavom Turaka, osvojenom u ratu koji još traje. Oni tu imaju crkvu s naslovnikom svetim Martinom,⁴⁰ koju su u doba župnika fratra Gašpara, malobraćanina konventualca,⁴¹ podigli svojim troškom i uzdrže je siromaštvom svoje imovine. Držim kako je ponajprije bolje uvesti u ovu Župu spomenutoga Božanovića, upravo sada, kad Zagorci, poukom rasploženi, omogućuju župniku udobnije uzdržavanje, nego li ostaviti fratrima tumananje izvan njihova samostana. Uz to Božanović odlazi poneki dan u tjednima slaviti misu i duhovno skrbiti za nastanjene u Kamenu, udaljenom od Solina tri milje,⁴² nekada turskoj tvrđavi, a sada mjestu straže kršćana katolika koja čuva nezaštićeno Splitsko polje. Da bi oni zadovoljili kršćanskim dužnostima, sada valja doći u to mjesto, jer u blizini nemaju crkvu u kojoj to mogu učiniti oni sami. Tako Božanoviću ostaje pripuštena samo skrb tih Zagoraca nastanjenih u okolici, a također i onih koji su dovedeni u podgrađe Klisa. Njih je od početka, kad je osvojena tvrđava, posluživao fratar Grgur, malobraćanin od opsluženja,⁴³ prvi kapelan u tvrđavi. Potom i

38 *Don Giovanni Boxanovich*. Ovo je njegov prvi spomen u izvorima koje sam do sada proučio. On ostaje do konca svoje službe misionar Zagoraca, pa će svoju službu koji put on sam nazvati službom kapelana Zagoraca, a to će biti i njegovi nasljednici dok su istodobno i vranjički župnici. Kad mu je nadbiskup, nedugo prije 6. siječnja 1653., dao službu župnika, a možda je to učinio i prije nego li je iz Rima dobio odredbu, koju je ovim pismom od 18. prosinca 1652. zamolio, Božanović je otputovao u Rim i kad se vratio izvijestio je Rim pismom od 15. rujna 1653. o događajima u Vranjicu dok je on bio izvan Župe i prostora svoga misionarenja. Prvo je upisano krštenje obavio 25. studenoga 1653. (M. Ivanišević 2009, str. 101). Umro je u Splitu 24. listopada 1664. i pokopan u prvostolnoj crkvi: *Adi 24. detto (Ottobre) 1664. Il molto reverendo don Zuane Boxan passo da questa alla miglior uita d'anni 46 in circa et fù sepolto all Domo* (izvor: Split, Državni arhiv, MK 32, list 215; podatak mi je dao Ivan Grubišić 27. siječnja 2009.).

39 Odlučio sam ovako prevesti izvorni pojam *Morlachi*. U onodobnom je hrvatskom jeziku postojao istovrsni pojam *Vlasi*, pa nam u naše doba ta riječ ne bi smjela biti zazorna. Čitatelja upućujem na potvrdu ove činjenice u pismima Ivana Božanovića. On 15. rujna 1653. na talijanskome piše: *Al mio ritorno da Roma, hò trovato mancanti dicinove di questi poveri Morlachi, commessi alla mia cura* (...) *Salona li 15 7mbre 1653* (...) *Servitore Giovanni Boxanovich Missionario*. Dana 20. ožujka 1656. na hrvatskome piše (bosančicom): *Dajem na znanje svetoj skupšćini kako stoje ovi karšćani vlasi oko Klisa i oko Solina i oko Kamena*. (...) *Pisah ja dom Ivan Božanović na zapovid svete skupšćine. u Vranjicu na dvadeset marča 1656*. (izdanje: M. Jačov 1992, I, str. 448-449, br. 230 (1653.); M. Jačov 1992, I, str. 572-577, br. 269 (1656)). Oba pojma ne smijemo poistovjetiti s pravoslavljem, jer Božanović piše o katolicima, a dosadašnja znanstveno utemeljena proučavanja nisu pokazala tko je od tadašnjih katolika prije bio pravoslavne vjere, kao što mogu pokazati tko je prije bio musliman. Nije uputno obazirati se na tvrdnje ili nagađanja onih koji nisu znanstveno proučavali.

40 Prvi i zadnji dio rečenice na talijanskome tiskao je Arsen Duplančić, godine 1999., kao dokaz svoje tvrdnje o onodobnome Vranjicu: »grade se nove crkve« (A. Duplančić 1999, str. 8, bilj. 11: navodi Jačovljevo izdanje).

41 *Parocho Frate Gaspero Minor Conventuale*. Gašpar Uljanić (Split, oko 1595. – Split, sredina rujna 1664.). Državna mu je vlast dala službu prvoga župnika doseljenika u Vranjicu: 2. lipnja 1650. imenovao ga je kliški providur, a 19. lipnja 1650. potvrdio generalni providur (N. M. Roščić 1990). Nadbiskup ga je udaljio s te službe nedugo prije 6. siječnja 1653., kao tvrde župljani u svojoj molbi upućenoj splitskom knezu i kapetanu da mu vrati župničku službu. Uljanić se nije okanio Vranjica ni poslije, a to potvrđuju njegova pisma u Rim (prije 2. prosinca 1659. i 14. travnja 1660.).

42 U kilometrima: 5,4.

43 *Fra Gregorio Zocolante*. Grgurovu pripadnost Redu pokazuje pojam *Zocolante*. Franjevci su u tome Redu nosili obuču s drvenim potplatom i kožnim remenima.

do sada to čini Hrvat don Jeronim,⁴⁴ a duždevom milošću pomognut je kruhom i jednim dukatom mjesečno, pa to nadomješta župnu obvezu spomenutih Zagoraca, koji su rođeni katolici i tako žive, dok ne budu davali milostinju dostatnu za njegovo uzdržavanje. Za utemeljenje posebne Župe, odvojene od Crkve u Klisu, koju sada vodi arhiđakon ovoga Kaptola,⁴⁵ upućujem molbu za dopuštenje popravka, za tu namjenu, ruševne crkve građene na tim strminama.⁴⁶ Preostaje mi, prvom zgodom kada budem imao sigurnu pratnju, otići vidjeti je i, ako bude moguće, čuti njihove pobožne molbe. Tako mi ostaje promicati božansku službu, uvijek ostvarenu mojom revnošću, najviše u ovom novopredanom nam narodu, koji je u milosrdno krilo ove Vlasti prebjegao od osmanlijskoga progona. Nije ponestalo poticanja na veću vjersku ustrajnost, što je bio trud propovjednika, a isto tako nije propušteno tako učiniti i među vojnicima u Klisu. Njih je pet stotina, većinom Nijemaca i Francuza, i prije godinu dana k njima su došla iz Mletaka dva fratra kapucina, na moj trošak i na moje uzdržavanje kroz čitavu jednu korizmu.⁴⁷ Imali su vidljiv plod u svojim djelima, kako u propovijedima, tako i u ispovijedanju, te su ohrabрили svetu odluku o kršćanskome življenju. Isto sam tako odlučio da mi dođu iz Rijeke dva fratra istoga Reda, opet sam podnio i njihovo uzdržavanje u mene i providio im sve potrebno. Uz njihovu sam potporu, jer su znali hrvatski, imao korist od napredovanja na čast Gospodina Boga i na zdravlje naroda kojemu je to također preneseno istom jezikom. Iako su ratne uznemirenosti umanjile prihod ove Nadbiskupije, na način da me ne može ni približno uzdržavati niti tri mjeseca godišnje, a i u doba mira nije onoliki koliki mi je bio opisan, ipak imam milost po čitavoj Biskupiji crkve primjereno uzdržavati i u njima služiti. Prvostolnu crkvu u svetoj Službi danju i noću posebno pohodi Kaptol od osamnaest kanonika, a među njima su tri dužnosnika, i brojno svećenstvo. Oni

pjevaju jutarnje baš kao što sudjeluju i više od dva sata kroz dan baveći se poslovima Božje službe, ne za vrijednost nadarbine i dnevne nadnice, jer prva ne prelazi iznos od šest škuda, a druga ne doseže četiri bajoka svakome.⁴⁸ Nastavio sam veoma primjerene glazbene vježbe, a svojim troškom uzdržavam kapelnika, orguljaša koji je zaposlen i poučavanjem klerika u koralnome pjevanju, a uz to imaju učitelja za učenje lijepih umjetnosti. Na propovjedaonicu te prvostolne crkve uvijek izlaze propovjednici koje dovodim i plaćam, jer mi se čini kako je lako sam se trošiti samo da se služba Božja pod mojom pastoralnom skrbi ne umanjuje. Dvadeset četiri Župe u pokrajini Poljicima, župnu Crkvu u Omišu, tri župne Crkve u Kaštelima pod ovom upravom, druge tri na otoku Šolti i konačno jednu na Čiovu doista dostatno vode župnici, a narod povjeren njihovoj brižnoj skrbi primjereno je upućen na put Božjih zapovijedi i podlozan je latinskome obredu i posluššan tim župnicima. U prije spomenuta Kaštela raseljen je velik broj Zagoraca, pa sam poslije ovogodišnjih uskrasnih blagdana pošao im u pohod,⁴⁹ obavio sakrament potvrde, a premnogi u ovome narodu stariji od osamdeset godina natjecali su se dok sam ga dijelio. Zato vjerujem, kao što njihove duše vidim uzgojene u Božjem strahu, tako će oni produžiti obdržavati nastavljanje do konca. Ovakva je moja Biskupija, veoma uznemirena sadašnjim neprijateljstvima, i to sam po svojoj smjernoj dužnosti obznanio Vašim uzoritostima koje mi preostaje moliti da priskrbe neki broj knjiga kršćanskoga nauka iz kojih je običaj poučavati svake nedjelje na dva mjesta, a k tome, za podjelu Zagorcima, i neki broj blagoslovljenih medaljica za koje sam potrošio veliki iznos kruna, jer sam ih kupio od svoga. Također ponizno tražim od Vas naredbu kako ste odredili postupiti s misionarom Božanovićem i s Hrvatom don Jeronimom, župnikom Zagoraca u Klisu, treba li kao kapelan u tvrđavi, za ono što je nužno, nastaviti biti uzdržavan

44 *Don Girolamo Illirico*. Jeronim Zolević (ili Jerić Zoljević), kapelan u Klisu, prvo pismo, u izvorima koje sam proučio, napisao je 15. srpnja 1658. Bio je župnik u Klisu, kad je obznanio vjenčanje u Vranjicu i na tome vjenčanju, 11. siječnja 1666., bio kum (I. Grubišić 2008, str.128, 148 (fotografija), upis 5).

45 Ivan Ostojčić (Povlja, 6. studenoga 1893. – Split, 22. rujna 1980.), najpouzdaniji proučavatelj Kaptola, nema podatak o arhiđakonu u godini 1652. (I. Ostojčić 1975, str.183-187), jer su u godinama od početka Leonardova biskupovanja bili arhiđakoni Jeronim Allegretti, koji je umro 1643., i Mihovil Kočunović, o kojem Ostojčić nije našao spomen poslije 1651. Možda, upravo s razloga što je poslije 1651. bio kliški župnik, a to je smio biti, nema u Splitu vijesti o njemu, jer ga je smrt zatekla u Klisu. Neznatna je vjerojatnost da je godine 1652. nadbiskup nazvao arhiđakonom Jurja Dragišića, koji je tada bio arhiepiskop, a nekada je, do 1610., bio arhiđakon i župnik u Grohotama. Nova župa nije utemeljena.

46 Ovaj je zadnji dio rečenice na talijanskome tiskao Arsen Duplančić (A. Duplančić 1999, str. 8, bilj. 12). Iz ovoga pisma nije moguće razabrati točno mjesto crkve. Geodetski nacrt iz lipnja 1675. označava na strminama ove crkve: Sveta Katarina (broj 2071), Sveti Ilija (broj 2072), Sveti Juraj (broj 2073), Sveti Petar i Mojsije (broj 2074). Podatke i fotografije nacrtu mjesta triju zadnjih ruševina čitatelj će naći u mojim proučavanjima (M. Ivanišević 2010, str. 111-114, fotografije 1, 2, 3).

47 Godine 1651., u vjerojatno vrijeme boravka mletačkih kapucina, korizma je počela 22. veljače, a Uskrs je bio 9. travnja.

48 Jedna škuda ima sto bajoka. Tri i po škuđe ili 350 bajoka vrijedi jedan dukat (toliko novca mjesečno daje kliški providur Jeronimu Zoleviću za službu kapelana u tvrđavi).

49 Godine 1652. Uskrs je bio 31. ožujka.

plaćom od tri i po škode mjesečno i za stolom presvijetloga providura. Završavam preporučujući se najmilostivijoj milosti Vaših uzoritosti, pred kojima se ponizno klanjam. U Splitu 18. prosinca 1652., Vaših presvijetlosti i prepoštovanosti najponizniji i najzahvalniji sluga Leonardo, splitski nadbiskup.⁵⁰

2.

Presvijetli i prepoštovani gospodine, moj prečasni gospodine. Don Ivan Božan,⁵¹ župnik kojega sam postavio u Vranjicu i misionar te Svete Kongregacije, osoba je tako pobožna i izvrsna. Ne propuštam potvrditi Vašem presvijetlom gospodstvu i čitavoj Svetoj Kongregaciji za širenje [vjere], uz svaki izraz svoga poštovanja, kako ta osoba zaslužuje svaku milost, a to ja i činim u Biskupiji u kojoj nagrađujem njegovu zaslugu, kao izraz pravednosti. Dakle, sve te milosti, koje su mu podijeljene, on je dobro zaslužio u ovim krajevima kojima je preteško upravljati i koji su puni velike bijede. Ja ovom zgodom podsjećam Vaše presvijetlo gospodstvo na svoju odanu službu u tome Dvoru i na svoju najponizniju odanost najuzoritijem ujaku Vašega presvijetloga gospodstva, kojemu poklonivši se ostajem. U Splitu 26. ožujka⁵² Vašega presvijetloga gospodstva najponizniji i najzahvalniji sluga Leonardo, splitski nadbiskup.⁵³

3.

Najuzoritiji i prepoštovani gospodine i moj mnogopoštovani gospodaru. Ove sam jeseni molio tu Svetu Kongregaciju, posredstvom svoga vikara, koji je za mene došao na svete apostolske pragove, da bi mi udijelila dar rituala i katekizma na ovome hrvatskom jeziku za uporabu ovoga siromašnoga naroda. Još mi nisu stigli, pa obnavljam svoje najponiznije molbe: pošaljite ih, jer im veoma trebaju. U ovoj zgodi šaljem tim uzoritostima bilješku koliko je vjernika došlo u ovome ratu pod vlast Prevedre Republike i, bježeći od turske strahovlade, sada su u ovoj Biskupiji. Oni su smješteni u četiri župe sa svojim župnicima. Svi su pravi katolici, a pomno ih čuvam kao i one koji su u grčkoj vjeri,

koju zovemo stara, a svi su šizmatici i privedeni su u sveti rimski obred u kojem su, po milosti Božjoj, svi i ponovno blagoslovljeni. Među Zagorcima u Šibeniku, Zadru i u Ninskoj biskupiji ima mnogo šizmatika, a s njima su također i grčki svećenici, pa tako ova bolest ulazi u narod i ujeda ga štetom veoma velikom. Božje veličanstvo štiti od toga ovu Biskupiju i daje mi snagu čuvati je. Bog zna kako nisam uzmanjkao u onome što mogu, iako nemam trećinu redovine koja mi pripada. Dok se moji prihodi smanjuju, opterećenja rastu na šest stotina rimskih škuda. Petnaest godina tako malakšem. Ako se obistine turske prijetnje, strahujem kako ću uskoro ostati bez prihoda, a iznajmitelj nadbiskupskoga doma⁵⁴ još uvijek drži iste uvjete i već mi prigovara. Dok Vašoj uzoritosti iskazujem najponizniji naklon, i ostalo. U Splitu 28. veljače 1660. Vaše uzoritosti najponizniji i najzahvalniji sluga Leonardo, splitski nadbiskup.

Selo Vranjic (*Villa Vragiz*)

Marco Pleticosich (4 muškarca, 6 žena)

Antonio Pleticosich (5 muškaraca, 4 žene)

Cvitcho Ivanisevich (1 muškarac, 4 žene)

Manda Saraginka (2 muškarca)

Gregorio Milanovich (3 muškarca, 2 žene)

Barbara Reglianovich (1 muškarac, 1 žena)

Pietro Reglian (1 muškarac, 2 žene)

Simon Nincev (3 muškarca, 3 žene)

Vicenzo Stanogievich (1 muškarac, 2 žene)

Zorzi Catich (1 muškarac, 2 žene)

Simon Grubich (5 muškaraca, 4 žene)

Illia Seravcich (4 muškarca, 3 žene)

Zuane Bubich (4 muškarca, 2 žene)

Zuane Stipulich (1 muškarac, 1 žena)

Francesco Bubich (4 muškarca, 2 žene)

Zorzi Priradoevich (1 muškarac, 3 žene)

Martin Mihich (2 muškarca, 3 žene)

Nicolò Mihich (3 muškarca)

Michel Vrgocev (6 muškaraca, 3 žene)

Maras Slipcev (2 muškarca, 3 žene)

Zorzi Stogich (2 muškarca, 2 žene)

Steffano Pogliach (1 muškarac, 1 žena)

50 Rukopis: Roma, Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Archivio storico, Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni Generali, volumen 267, list 306r-308v. Izdanje: M. Jačov 1992, I, str. 399-401, br. 216.

51 *Don Giovanni Bosano*.

52 Godinu 1659. uvrstio je u ovo pismo priređivač izdanja Marko Jačov, vjerojatno na temelju podataka u spisu, koji su čitatelju ostali nepoznati, jer ih nije tiskao.

53 Rukopis: Roma, Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Archivio storico, Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni Generali, volumen 307, list 21r-22v. Izdanje: M. Jačov 1992, II, str. 37-38, br. 335.

54 Prvi je nadbiskupski dom bio u jugoistočnome dijelu Dioklecijanove palače. Građevine su izgorjele u noći između 30 i 31. prosinca 1506. i na tome mjestu nisu bile obnovljene. Novi je dom građen sjeverno od prvostolne crkve, a prvi je graditelj bio nadbiskup Bonifacio Albani, koji je iznad vrata na sjevernome zidu dao isklesati svoj grb i natpis s godinom 1677. (S. Kovačić 1996, str. 303, 305 (požar); Prijatelj 1947, str. 23, fotografija 3 (nova gradnja). Građevina je napuštena godine 1840., a izgorjela je u noći između 14. i 15. siječnja 1924.)

Steffano Scrocag (4 muškarca, 4 žene)
Simon Plazagna (2 muškarca, 2 žene)
Gregorio Milcovich (1 muškarac, 2 žene)
Ellia Burcich (5 muškaraca, 1 žena)
Giacomo Clacovich (4 muškarca, 4 žene)
Simon Moscich (1 muškarac, 2 žene)
Nicolò Misetina (1 muškarac, 1 žena)
Piero Galich (4 muškarca, 3 žene)
Zorzi Spahich (8 muškaraca, 5 žena)
Giacomo Bacovich (4 muškarca, 2 žene)
Vido Gelich (4 muškarca, 1 žena)
Zuane Clacovich (2 muškarca, 4 žene)
Steffano Luchich (1 muškarac, 1 žena)
Martin Bogetich (1 muškarac, 3 žene)
Francesco Silocev (1 muškarac, 1 žena)
Martin Giurich (1 muškarac, 4 žene)
Simon Gelich (2 muškarca, 1 žena)
Vido Bulich (3 muškarca, 3 žene)
Elia Bulich (1 muškarac, 4 žene)
Luca Boban (5 muškaraca, 4 žene)
Marco Catich (2 muškarca, 2 žene)
Zuane Grubisich (5 muškaraca, 4 žene)
Filipo Gurghich (5 muškaraca, 2 žene)
Luca Giurghich (3 muškarca, 2 žene)
Michel Pogliach (2 muškarca, 4 žene)
Cavka Bragcovich (1 žena)
Marco Listos (3 muškarca, 1 žena)
Simon Petcovich (4 muškarca, 4 žene)
Piero Bratich (4 muškarca, 1 žena)
Zuane Bratich (1 muškarac, 2 žene)
Vido Podrug (6 muškaraca, 6 žena)
Gregorio Giapircov (4 muškarca, 1 žena)
Pietro Podrug (1 muškarac, 3 žene)
Pietro Giurechich (3 muškarca, 1 žena)
Antonio Mirilov (1 muškarac, 3 žene)
Tadia Procovcina (6 muškaraca, 4 žene)
Cvitco Bilich (3 muškarca, 3 žene)
Dude Giapirco (3 muškarca, 1 žena)
Nicolò Marinich (1 muškarac, 2 žene)
Zorzi Bulevich (4 muškarca, 3 žene)

Mattio Marinich (1 muškarac, 2 žene)
Vido Michelich (3 muškarca, 4 žene)
Matio Barichevich (2 muškarca, 7 žena)
Luca Michelich (5 muškaraca, 3 žene)
Martin Michelich (3 muškarca, 1 žena)
Zuane Lalicich (5 muškaraca, 3 žene)
Luca Giaman (1 muškarac, 2 žene)
Simon Giaghich (2 muškarca, 2 žene)
Gregorio Xise (2 muškarca, 1 žena)
Stana Giaghich (2 žene)
Vangellia Cherubecova (2 žene)
Marta Petropoika (1 žena)
Zuane Giugerinov (3 muškarca, 1 žena)
Selo Vranjic: 201 muškarac, 188 žena.⁵⁵

[izostavio sam popis u Klisu (173 muškarca, 142 žene), Kamenu (66 muškaraca, 69 žena) i Strožancu (40 muškaraca, 41 žena)]

Broj svih župljana 480 muškaraca, 435 žena;⁵⁶ 915 ukupno.⁵⁷

Rasprava o pismima

Kongregacija. Splitski je nadbiskup svoja pisma poslao u Rim i tu su sačuvana u spisima onoga dijela Rimske kurije kojemu su bila namijenjena. To je bila jedna od Kongregacija koja je tada postojala tek trideset godina, a to je za dugu prošlost papinskoga dvora bilo tek nedavno. Iako još tako mlada, imala je usavršeno vođenje, stalni izvor novca i dva važna pomagala: učilište i tiskaru. Latinsko joj je ime *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*.⁵⁸ Glavna joj je zadaća bila i ostala misionarenje, naviještanje katoličke vjere svim narodima »do kraja Zemlje«. Kad je taj »kraj Zemlje« bivao sve udaljeniji od europskoga središta, u Rimu je prihvaćena zamisao iz španjolskoga kruga o stvaranju papinske misionarske središnjice, jer su do tada o misijama skrbbili redovi. Vjerski pokreti, koji su promijenili i samo europsko središte, nametnuli su papi Piju Petome, po savjetu isusovaca, utemeljenje dviju posebnih misija: za nove narode i za europske narode i države odmetnute od Pape. Grgur je Trinaesti, godine 1573., započeo tri važna misijska djela: utemeljio je kongregaciju za njemački narod, pokrenuo je

55 Ako je priređivač izvora sve točno prepisao i tiskao, tada je zbroj žena 186; vjerojatno je neka pogreška nastala u naznaci broja ukućana kućne starješice *Manda Saraginka* koja ima dva muškarca, a niti jednu ženu, a u svim obiteljima kojima su žene kućne starješice mora biti barem jedna žena. U ovom popisu ima sedamdeset pet kućnih starješina: šezdeset devet muških i šest ženskih.

56 Ako je priređivač izvora sve točno prepisao i tiskao, tada je zbroj žena 440. Ukupni broj 915 naveo je Arsen Duplančić (A. Duplančić 1999, str. 8, bilj. 9: navodi Jačovljevo izdanje).

57 Rukopis: Roma, Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Archivio storico, Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni Generali, volumen 307, list 76r, 79v, 77r-78r. Izdanje: M. Jačov 1992, II, str. 102-109, br. 366 i 367. Ime i prezime kućnoga starješine / starješice ostavio sam kao u izvorniku, jer sam zaključio kako će čitatelj s nešto općega znanja lako razumjeti talijanska imena, a dobro je znati kako izvor piše hrvatska prezimena.

58 Vranjički župnik, 20. ožujka 1656., piše hrvatski (bosančicom): »gospodi gardinalom od svete skupščine od propagande hvire«. Po novom uređenju Rimske kurije od 28. lipnja 1988. ime joj je *Congregatio pro Gentium Evangelizatione*; talijanski: *Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli*.

kardinale u pregovore s Crkvama na Istoku i utemeljio kongregaciju za Grke u Italiji. Sve je to kratko trajalo, jer su se u zadnjem desetljeću stoljeća brzo izredala četvorica Papa, a kongregacija koju je godine 1599. utemeljio Klement Osmi, a odlučivala je općenito o misijama i obraćanju heretika, trajala je samo do godine 1602., kad je umro kardinal koji ju je vodio, a kad je godine 1604. obnovljena, uskoro nije bilo novca za nastavak rada. Valjalo je čekati kad će neki novi Papa spoznati koliko će Crkva imati koristi od uređenoga misionarenja, a to se dogodilo za Grgura Petnaestoga, iako je i njegovo upravljanje crkvom bilo kratko. Postavio je čvrst temelj kada je 6. siječnja 1622. okupio kardinale i dvojicu visokih uglednika te im obznanio svoju nakanu utemeljenja Kongregacije, a uskoro je, 22. lipnja, to učinio bulom *Inscrutabili Divine*. Toga je dana, pa zatim i nekoliko puta poslije, drugim bulama trajno osigurao novac za rad Kongregacije. Odlučivala je skupština od trinaest kardinala i dva visoka dužnosnika, poslove je vodio tajnik, a poslije je pridodan i savjetnik. Papa je Urban Osmi uz Kongregaciju utemeljio 3. lipnja 1626. tiskaru,⁵⁹ a 1. kolovoza 1627. učilište *Collegium Urbanum* s filozofskim i teološkim fakultetom.

Nadbiskup je Leonardo imao crkvenu vlast na uskome prostoru, od Kaštela i Solina (poslije ugovora o miru bila je sjeverno i istočno od kliške tvrđave) do Poljica, jer je to bila i vlast Mletačke Republike. Istočno od Solina i kliške tvrđave, pa sve do Sibira, vladari su podupirali druge vjere, islam i pravoslavlje, i njihovim su vjernicima davali povlastice, a katolici, kad nisu bili još i proganjani, nisu ih smjeli imati onoliko koliko je bilo dano drugima. Oni su bili tim vladarima neprijatelji, jer su imali vladara u tuđoj zemlji, kako je Sultana uvjeravala pravoslavna Crkva. Tamo gdje nije bilo katoličkih vladara, crkvenim je poslovima upravljala Kongregacija, uvijek u dogovoru s biskupom koji je na tome prostoru imao pravnu vlast, ali ju nije mogao sam ostvariti. Takva je podjela crkvene vlasti odredila i nadbiskupova pitanja iz Splita i odgovore koje je primao iz Rima.

Nadbiskup je pisao Kongregaciji i prije godine 1652., što potvrđuje pismo koje je tiskao Antal Molnár, a pisano je iz Mletaka 16. kolovoza 1642., kako mi je Molnár naknadno

potvrdio.⁶⁰ Tada je u Kongregaciji bio prvi tajnik Francesco Ingoli (Ravenna, 21. studenoga 1578. – Roma, 24. travnja 1649.), koji je u toj službi ostao do smrti. Već je bio određen njegov nasljednik Dionisio Massari (Ortezzano, 1597. – Fermo, 30. srpnja 1664.), ali on tada nije bio u Rimu, pa je, do njegova dolaska iz Engleske, tajničke poslove vodio Francesco Albizzi (Cesena, 1593. – Roma, 3. listopada 1684.). Massari je izabran 24. kolovoza i potvrđen 30. kolovoza 1649., a ostao je u Kongregaciji do travnja 1657. Od 7. svibnja 1657. do kolovoza 1664. njegov je nasljednik Mario Alberizzi (Salve, 29. prosinca 1609. – Roma, 29. rujna 1689.; kardinal od 27. svibnja 1675.). Njemu splitski nadbiskup piše 26. ožujka 1659.: *Io con quest'occasione aricordo à Vostra Signoria Illustrissima la mia devota servitù in cotesta Corte, e la mia humilissima devotione all'Eminentissimo Zio di Vostra Signoria Illustrissima, alla quale inchinandomi, resto*. U tome je pozdravu s mnogo kićenih riječi spomenut tajnikov stric ili ujak, kardinal. Jedini je tada bio Girolamo Farnese (Parma, 30. rujna 1599. – Roma, 18. veljače 1668.; kardinal, tajno od 9. travnja 1657., javno 29. travnja 1658.), koji je od 1658. do 1662. Papin poslanik u Bologni. Tajnikova je majka Giulia Farnese, pa je to vjerojatno njegovo rodbinstvo s kardinalom.

Leonardovu osjetljivost za jezik naroda o kojemu on vjerski skrbi pokazuje pismo koje je u znanosti postalo poznato u proučavanju djela Bartola Kašića.⁶¹ Proučavatelj je naznačio neke vremenske odrednice koje su bile prije toga događaja: »u travnju 1640. odlučila je Propaganda da se tiska ritual (...) te je Kašić već u studenom mogao preuzeti 25 počasnih primjeraka. (...) Kongregacija je sljedeće godine udovoljila molbi i dodijelila mu dodatne primjerke. (...) Prema mišljenju Leonarda Bondumiera, novog nadbiskupa (...) njegovi svećenici ne razumiju ritual pisan rafiniranim i potalijančenim jezikom Dubrovčana, te je stoga zamolio da brevijar prevede osoba izričito 'ilirskog' podrijetla.« Još više osjetljivosti za jezik, nego što je proučavatelj Molnár u pokazanim rečenicama naglasio, moguće je prepoznati u ovoj nadbiskupovoj rečenici: »i kažu da ono nije na njihovu jeziku, jer je on savršeniji u selima pod turskom vlašću, a u gradovima je iskveren.«⁶²

59 Papinski je dvor od 27. travnja 1587. već imao tiskaru za sve državne poslove, pa je ova nova bila samo za djela koja je Kongregacija prihvatila za svoj rad u svijetu. Ime joj je od početka bilo *Typographia Polyglotta*, a doista je tiskala na mnogim jezicima. Tiskari je car Ferdinand Drugi iz Beča, preko Ancone, u Rim poslao glagoljička slova (*i caratteri illirici di S. Girolamo e di S. Cirillo*), pa su Giovanni Bandini i Francesco Paolini, korektori u onoj drugoj tiskari, upravo tim slovima i onim latiničkim i grčkim, koja su imali, započeli godine 1626. rad nove tiskare.

60 Na moje pitanje, odgovorio mi je pismom od 10. siječnja 2011.

61 A. Molnár 2004, str. 118.

62 *e dicono che non sono di quella lingua loro, la quale è più perfetta nelle ville sottoposte al Turco, che nelle città per esser corrotta*. Rukopis: Roma, Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Archivio storico, Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni Generali, volumen 60, list 395v. Izdanje: A. Molnár 2004, str. 118, bilj. 117. Ritual na hrvatskom, koji je potaknuo ovo nadbiskupovo pismo, još postoji u vranjičkoj župnoj crkvi, a vidio ga je 21. svibnja 1718. nadbiskup Stefano Cupilli (M. Ivanišević 2010, str. 119).

Kapucini. Mletačka je Republika primila franjevce koji su tek počeli stvarati novi pokret u Redu male braće, buduće kapucine. Oni su našli pokrovitelje svoga smještaja na Giudecci, a tu su poslije i ostali. Mjesto je nove crkve odredio Senat, kad se u doba kuge, 4. rujna 1576., zavjetovao sagraditi crkvu Presvetoga Otkupitelja i tu crkvu sa samostanom u kojem bi bila odgajana mladež namijenio kapucinima. Odluku su počeli odmah ostvarivati kad je 18. rujna imenovano povjerenstvo za gradnju, a 3. svibnja 1577. postavljen temeljni kamen. Graditelj je bio Andrea Palladio, u službi Republike, ali gradnju nije dovršio do smrti, pa je nastavljena po njegovim nacrtima i opširnim zapisima, a 27. rujna 1592. je posvećena. Iako su boravili u veoma skromno uređenom samostanu, redovnici su u jednobrodnoj crkvi bili okruženi slikama i kipovima velike umjetničke vrijednosti. Dok je gradnja crkve još trajala, na predviđenih je šest oltara, po tri su na istoku i na zapadu, bilo određeno prikazati Kristov život, počevši od oltara na sjeveroistoku. Tu je Rođenje naslikao Francesco Bassano. Na istoku je Krštenje naslikala radionica Veronese. Na jugoistoku je Bičevanje naslikala (oko 1588.) radionica Tintoretto. Na jugozapadu je Polaganje u grob naslikao Palma Mlađi. Na zapadu je Uskrsnuće naslikao (između 1584. i 1588.) Francesco Bassano. Na sjeverozapadu je Uzašašće naslikala (oko 1588.) radionica Tintoretto. Godine 1590. bio je dovršen glavni oltar, a izradio ga je kipar Girolamo Campagna. Poslije je (1680.) sagrađen novi oltar i na njemu su ostali prijašnji brončani kipovi: u sredini Raspelo, na zapadnome dijelu Sveti Marko Evanđelist, zaštitnik Republike, a na istočnome Sveti Franjo Asiški, utemeljitelj svih franjevačkih redova.⁶³ Iz takvoga su okruženja kapucini odlazili duhovno skrbiti za vojnike u ratovima na moru i kopnu, propovijedati i vjerski poučavati u ruševnim crkvama i samostanima, u prostorima koje je Republika i gubila i osvajala. Tako su se i dva propovjednika odazvala pozivu nadbiskupa Leonarda.

U doba utemeljenja kapucinskoga samostana, grad je Rijeka bio u prostoru kapucinskoga Gornjoaustrijskog komesarijata, godine 1608. nastaloga podjelom Češke provincije, tada tek osam godina stare. Komesarijat je bio prostran, jer je obuhvatio još i Korušku, Kranjsku i Goricu. Generalni je ministar Girolamo da Castelferretti, od 1608. do 1613., komesar je Fortunato da Varona, a Mletačka je provincija imala pokroviteljstvo. Na generalnome kapitulatu u Rimu, godine 1613., Mletačka se provincija odrekla pokroviteljstva, a prihvatila ga je Provincija u Markama. Generalni je ministar Paolo da Cesena, od 1613. do 1618., a komesar je Giusto da San Giusto. Godine 1619. utemeljena je Štajerska provincija, a prvi je provincijal Giuseppe da Monte Cassino. Nova je provincija podijeljena na kustodije, a Rijeka je bila u Ljubljanskoj (samostani: Cormons, Gorizia, Trieste, Ljubljana, Celje, Zagreb).⁶⁴ Gradsko vijeće u Rijeci 3. ožujka 1606. moli od pape Pavla Petoga odluku o utemeljenju samostana. Uskoro, 24. veljače 1609., u tome je Vijeću raspravljena vijest o namjeri budućega cara Ferdinanda Drugoga koji želi pribaviti zemljište i omogućiti utemeljenje.⁶⁵ On je to doista i učinio, jer je od augustinaca kupio zemljište oko pola milje udaljeno od gradskoga zida, a oni su dali i staru crkvu. Gradsko je vijeće 26. srpnja 1609. građanima uputilo molbu za darivanje, pa su zapisani i brojni darovatelji buduće gradnje. Temeljni je kamen novoga samostana blagoslovljen 28. kolovoza 1610., a 14. srpnja 1613. posvećena je crkva svetoga Augustina i samostan od dvadeset tri ćelije.⁶⁶ Iz toga je samostana nadbiskup Leonardo pozvao dva propovjednika.⁶⁷

Glazbenici. Niko Kalogjerà (Blato, 20. prosinca 1889. – Split, 4. travnja 1970.), prvi proučavatelj izvora o splitskoj glazbenoj baštini, napisao je o glazbenicima i pjevačima u doba nadbiskupa Leonarda: »Od g. 1621. do 1647. bio je magister 'sacrae musicae et pulsator organi pneumatici' fra Ivan Lukačić iz Šibenika.⁶⁸ U Splitu bio je gvardijan kon-

63 G. Martinioni 1663, str. 255-256. Crkva ima glavno pročelje na sjeveru, a apsidu na jugu.

64 Dragan Dujmušić (Gradačac, 6. listopada 1884. – Varaždin, 14. rujna 1916.; kapucin fra Augustin od 15. siječnja 1912.), prvi suvremeni proučavatelj prošlosti riječkoga samostana, donosi ove kratke podatke o nastanku redovničke vlasti nad samostanom (D. Dujmušić 1910, str.12-13).

65 Ferdinand (Graz, 9. srpnja 1578. – Wien, 15. veljače 1637.), od 10. srpnja 1590., kada umire njegov otac, nadvojvoda je u Gracu, ali ga, po habsburškome nasljednom redu, čekaju carska i kraljevske krune. On je u Gracu omogućio (budućemu) kapucinskom svecu Lovri iz Brindizija, 10. kolovoza 1600., početak gradnje crkve svetoga Antuna Padovanskoga i samostana uz nju (8. kolovoza zapalili su sve protestantske knjige). Tako je započelo kretanje redovnika u istočne dijelove Carstva.

66 Giovanni Kobler (Rijeka, 22. kolovoza 1811. – Rijeka, 2. srpnja 1893.), prvi suvremeni proučavatelj povijesti Grada, donosi u posebnome poglavlju podatke o počecima samostana i crkve (G. Kobler 1896, str. 104; D. Dujmušić 1910, str. 19-20).

67 Ponadao sam se naći u Rijeci samostanski arhiv, pa sam 24. studenoga 2010. razgovarao s ravnateljima Državnih arhiva. U Rijeci mi je Goran Crnković rekao da je samostanski arhiv u Provincijalatu u Zagrebu (Hrvatska provincija postoji od 28. listopada 1974.), a Stjepan Sršan u Osijeku mi je rekao da je vidio taj arhiv, ali još uvijek nesređen, pa u njemu nije moguće naći podatke (koje je on, za osječki samostan, lako našao u Beču i tiskao ih godine 2003.).

68 Kršten 14. travnja 1587. u Šibeniku, umro u Splitu 20. rujna 1648.

ventualaca. Da li je bio u to vrijeme koju godinu otsutan iz Splita, nisam mogao saznati. Umro je g. 1649. Prije g. 1651. spominje se kao magister i orguljaš fra Franjo Cavallari, rodom iz Cingoli.⁶⁹ G. 1646. i 1647. spominje se fra Klaudij Baldi. Mora da je bio konventualac kao i Cavallari. Zamjenik mu je svećenik Mijo Tomašić. (...) Ali ova institucija pjevača trajala je samo do g. 1609. Te godine ukine ju de Dominis zbog neuspjeha, dok ju opet ne uvede nadbiskup Leonard Bondumerius g. 1652. i dade im beneficije: sv. Mande i sv. Mihovila na rtu Marjana.⁷⁰ Potvrdu je nadbiskupova pisanja o školovanju kanonika našao Slavko Kovačić u nadbiskupovim izvješćima Rimskoj kuriji (ukupno su tri, u godinama 1642., 1650. i 1659.) i u sinodalnim spisima.⁷¹

Vranjičani. Prva je proučavanja mletačkoga postupka dodjele zemlje Vranjičanima i Solinjanima, koji je trajao od prosinca 1671. do lipnja 1675., veoma temeljito obavio Ivan Grgić (Vranjic, 8. ožujka 1898. – Zadar, 21. studenoga 1961.). Jedan dio toga rada, onaj s popisom kućnih starješina i starješica, ostao je nepotpun i valja biti oprezan u njegovu navođenju.⁷² Grgić je nabrojio samo rodove, a ne i sve pojedince u jednome rodu, a nedostaje šest starješica i Marko iz Imotskoga, pa je ostao nepoznat ukupan broj popisanih. Njih je točno stotinu.⁷³

Zaključak. Tri proučena nadbiskupova pisma donose čitatelju obilje spoznaja. Prva je o kapucinima. Nadbiskup

ih je pozvao dva puta. Prvu dvojicu iz Mletaka, ali oni nisu propovijedali hrvatski, pa je pozvao dvojicu iz Rijeke koji su propovijedali hrvatski. Nadbiskup u pismu spominje samo Klis, jer su prva dvojica propovijedala vojnicima, a ne spominje mjesta u kojima su druga dvojica propovijedala hrvatski. Nadbiskup je kapucine ugostio, vjerojatno skromno, jer nije imao posebno građenu palaču. Oni su se oba puta vratili u svoje samostane. Tek su poslije trideset godina došli oni koji su ostali u Splitu: »Prva dvojica kapucina stigla su u Split zajedno s nadbiskupom Cosmijem potkraj rujna 1682. godine.«⁷⁴ Nadbiskup je i u poslovima prevođenja rituala pokazao svoju osjetljivost za jezik u obredima i svoje razumijevanje osjetljivosti svećenika i naroda koji su htjeli u obredima svoj govorni jezik. Druga je spoznaja o imenima i prezimenima kućnih starješina i starješica i broju muškaraca i žena u svakome kućanstvu u Vranjicu i Solinu. Bez poznavanja drugih podataka u nadbiskupovu dopisivanju, ovaj popis, poslan u Rim uz nadbiskupovo pismo od 28. veljače 1660., ostaje još uvijek bezrazložan. Tko ga je potaknuo i što je morao dokazati? Pitanja će biti bez odgovora do nekoga budućeg proučavanja koje će biti usmjereno na cjelinu podataka, a ne samo na pravoslavne, stvarne ili zamišljene. Popis i bez odgovora na ta pitanja ostaje važan izvor u povijesti Vranjica, Solina, Klisa, Kamena i Strožanca.

69 U gradu, koji je u ranome srednjem vijeku imao biskupiju, a sada je u Biskupiji u Macerati, crkva i samostan svetoga Franje Asiškoga ostali su uvijek konventualski. Crkva je bila već sagrađena godine 1225. Preuređena, postoji i sada, a samostan, preuređen istodobno s crkvom, više ne postoji.

70 N. Kalogjera 1924, str. 127, br. 6, 7, 8 (Orguljaši i kapelnici), 162 (Pjevanje).

71 S. Kovačić 1991, str. 65.

72 I. Grgić 1962, str. 24, bilj. 41a. Upozorio sam na pogrešna čitanja prezimena (M. Ivanišević 2009, str. 100, bilj. 139).

73 Zadar, Državni arhiv, Mape Grimani, 61 (popis); 96 (geodetski nacrt). Podatci o vlasnicima i česticama prikupljeni su u rukopisu što ga Ivan Grubišić i ja pripremamo za neko buduće tiskanje.

74 Proučavanja Arsena Duplančića dva su puta tiskana u godini 1993. Navodim njegovo djelo tiskano u godini 2010., jer je on u njemu, kao što uvijek radi i u drugim svojim djelima, uspio naći još neku dopunu (A. Duplančić 2010, str. 9).

Literatura

- F. Cornaro 1758 Flaminio Cornaro, *Notizie storiche delle Chiese e Monasteri di Venezia, e di Torcello tratte dalle Chiese Veneziane, e Torcellane illustrate da Flaminio Corner Senatore Veneziano*, Padova 1758.
- A. Cherini – P. Grio 2001 Aldo Cherini – Paolo Grio, *Bassorilievi araldici ed epigrafici di Capodistria dalle origini al 1945*, Trieste 2001.
- D. Diana – N. Gogala – S. Matijević 1972 Deša Diana – Nada Gogala – Sofija Matijević, *Riznica splitske katedrale*, Split 1972.
- D. Dujmušić 1910 Dragan Dujmušić, *Povjesničke crtice kapucinskog samostana na Rijeci*, Rijeka 1910.
- A. Duplančić 1999 Arsen Duplančić, *Crkve kraljice Jelene u Solinu*, Split 1999.
- A. Duplančić 2010 Arsen Duplančić, *Prvi boravak kapucina u Splitu (1682. – 1875.)*, Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojšana u Splitu, Split 2010, 9-19.
- K. Eubel 1914 Konrad Eubel (priredio), *Hierarchia catholica medii aevi, II, drugo izdanje*, Münster 1914.
- D. Farlati 1765 Daniele Farlati, *Illyrici Sacri tomus tertius*, Venezia 1765.
- P. Gauchat 1935 Patrick Gauchat (priredio), *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi, IV*, Münster 1935.
- I. Grgić 1962 Ivan Grgić, *Prva agrarna operacija na mletačkoj »novoj stečevini« u Dalmaciji*, Split 1962.
- I. Grubišić 2008 Ivan Grubišić, *Vjenčanja u Vranjicu od 1665. do 1676. godine*, Tusculum 1, Solin 2008, 125-158.
- M. Ivanišević 2009 Milan Ivanišević, *Izvori za prva desetljeća novoga Vranjica i Solina*, Tusculum 2, Solin 2009, 85-110.
- M. Ivanišević 2010 Milan Ivanišević, *Nadbiskupski pohodi župama Vranjicu, Mravincima i Kučinama do godine 1764.*, Tusculum 3, Solin 2010, 105-132.
- M. Jačov 1992 I, II Marko Jačov, *Le missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia (1645 – 1669), I, II*, Città del Vaticano 1992.
- N. Kalogjerà 1924 Niko Kalogjerà, *Povjesne crtice o glazbenim prilikama splitske stolne crkve, Sveta Cecilija XVIII*, Zagreb 1924, 89-90, 126-128, 160-163.
- G. Kobler 1896 Giovanni Kobler, *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, I*, Rijeka 1896.
- S. Kovačić 1989 Slavko Kovačić, *Bondumier, Leonardo*, Hrvatski biografski leksikon 2, Zagreb 1989, 132.
- S. Kovačić 1991 Slavko Kovačić, *Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj Stolic*, Croatica Christiana Periodica 27, Zagreb 1991, 59-87.
- S. Kovačić 1996 Slavko Kovačić, *Kancelarija i arhivska građa splitske nadbiskupije od 1506. do 1833. godine*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 12, Split 1996, 301-326.

- U. Krizomali 1940 Urban Krizomali, *Grbovi splitskih nadpastira*, List Biskupije splitsko-makarske LXII, 11-12, Split 1940, 101-105.
- I. Marchesi – F. Crevatin 2006 Ilaria Marchesi – Franco Crevatin (priredili), *Gli Annali di Pietro Gradenigo*, Trieste 2006.
- G. Martinioni 1663 Giustiniano Martinioni, *Venetia città nobilissima et singolare*, Venezia 1663.
- A. Molnár 2004 Antal Molnár, *Kašičev prijevod Biblije, isusovački red i Sveta Stolica (O propalom pokušaju izdavanja jedne knjige)*, Povijesni prilozi 26, Zagreb 2004, 99-133.
- A. Niero 1963 Antonio Niero, *Bondumier (Bondimier), Andrea*, Bibliotheca Sanctorum III, Roma 1963, stupac 301-304.
- I. Ostojić 1975 Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975.
- K. Prijatelj 1947 Kruno Prijatelj, *Barok u Splitu*, Split 1947
- K. Prijatelj – N. Gattin 1991 Kruno Prijatelj – Nenad Gattin, *Splitska katedrala*, Zagreb 1991.
- G. Radosi 1980-1981 Giovanni Radosi, *Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Pinguente*, Atti XI, Rovinj i Trieste 1980-1981, 487-525.
- G. Radosi 1981-1982 Giovanni Radosi, *Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Valle d'Istria*, Atti XII, Rovinj i Trieste 1981-1982, 359-389.
- G. Radosi 1985-1986 Giovanni Radosi, *Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Parenzo*, Atti XVI, Rovinj i Trieste 1985-1986, 345-420.
- G. Radosi 1992 Giovanni Radosi, *Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Albona d'Istria*, Atti XXII, Rovinj i Trieste 1992, 177-233.
- G. Radosi 2003 Giovanni Radosi, *Monumenta Heraldica Iustinopolitana*, Rovinj i Trieste 2003.
- G. Raynaud 1887 Gaston Raynaud (priredio), *Les gestes des Chiprois*, Genève 1887.
- N. M. Roščić 1990 Nikola Mate Roščić, *Fra Gašpar Uljanić (Ab Oleo, Dall'Oglio) prvi župnik Vranjica 1650 – 1653*, Kulturna baština 20, Split 1990, 171-178.
- V. Sokol 2001 Vjekoslava Sokol, *Tekstil*, Split Marulićeva doba, Split 2001, 65-78, 191-196 (izložba u Muzeju grada Splita, 22. studenoga 2001. – 11. siječnja 2002.).
- V. Sokol 2005 Vjekoslava Sokol, *Baršunasti trag mučeništva*, Split 2005. (izložba u Muzeju grada Splita, otvorena 16. svibnja 2005.).
- G. Tassini 1915 Giuseppe Tassini, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradale di Venezia*, Venezia 1915.

Summary

Milan Ivanišević

The Archbishop of Split, Leonardo Bondumier, inhabitants of Vranjic and Capuchins

Key words: Leonardo Bondumier, Vranjic, Solin, Capuchins, Venice, Rijeka, Klis, coats of arms, mass vestments

The three letters from the Split archbishop, Leonard Bondumier, (dated 18 December 1652, 26 March 1659 and 28 February 1660) that are studied here provide their readers with abundant information. In the first letter, the archbishop describes in detail his care about religious teaching of soldiers in Klis and the immigrants into the areas around the Klis Fortress. The most important information is about the Capuchins. The archbishop invited them twice. The first two from Venice, however they did not preach in the Croatian language, so he invited other two from Rijeka, who did preach in Croatian. In his letter, the archbishop mentions only Klis, because the first two preached to soldiers only, not mentioning the places where the other two, preaching in Croatian, served. These were probably the places inhabited by new immigrants: Kaštela, Vranjic, Solin, Klis, Kamen and Stobreč. The second letter confirms the activities of the Vranjic parish priest, Ivan Božanović. In an attachment to the third letter, sent to Rome on 28 February 1660, are information on the names and surnames of household elders and the numbers of men and women in the households of Vranjic and Solin.